

HELTAI JÁNOS IMRE

A MOLDVAI TÖBBNYELVŰSÉG ÉS A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL LEHETŐSÉGEI*

Részvételi kutatások

Ebben a dolgozatban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy mire vezet, illetve milyen lehetőségeket és dilemmákat nyit meg, ha tudósok és nem tudósok együtt foglalkoznak olyan kérdésekkel, amelyek a moldvai csángóként azonosított emberek jövőjét és boldogulását, beszédmódjaikat és azok alakulását érintik. Ehhez egy „Famylskola” elnevezésű részvételi etnográfiai projekt 2022 nyarán megrendezett négynapos rendezvényének tapasztalatait használom fel. Ez az esemény Hargita megyében került megrendezésre, és egy moldvai, Bákó környéki faluban (Lészpeden) élő családok, helyi oktatási szakemberek és a Kárpát-medence különféle magyar nyelvű felsőoktatási intézményeiben dolgozó kutatók (nyelvészek, antropológus, jövőkutató) vettek rajta részt.

Az esemény egy négyéves kutatási projekt harmadik évének volt az egyik rendezvénye. Ez a projekt a részvételiségre épít: az ilyen kutatások során a résztvevők olyan kutatási módszertanokat alkalmaznak, amelyek új viszonyt teremtenek azok között, akiket hagyományosan kutatóként és kutatótként értelmezünk. Ahelyett, hogy a kutató „terepre” menne megfigyelni mások (a „terepen” élők) viselkedését, máshová kerül a hangsúly. A részvételi kutatás különbözik a résztvevő megfigyeléstől is:¹ előbbi esetén ugyanis azok, akiket „kutatóknak” és akiket „kutatótként” szokás tartani, együtt kezdik vizsgálni azt a valóságot, amelyhez mindannyiuk kialakít valamilyen viszonyulást, és amit együtt alakítanak. Ennek több következménye van. Bár a részvételiség és a nem hivatásszerűen kutatással foglalkozó résztvevők bevonásának kritériumai sokfélék,² a részvételi kutatást általában az alábbiak jellemzik: a résztvevők a kutatás tárgyát és célját együtt határozzák meg; közös kutatási tevé-

* A dolgozat a K 131562 számú OTKA kutatási projekt (kutatásvezető: Bodó Csanád) támogatásával készült.

¹ RAPPAPORT, Joanne: Beyond Participant Observation. Collaborative Ethnography as Theoretical Innovation, *Collaborative Anthropologies*, Vol. 1, No. 1, 2008, 1–31. p.

² LAJOS Veronika: Sokszerű részvétel: Új szereplők és új színterek a kortárs magyar romakutatásokban, In: BALI János (szerk.): *Cigány világok a Kárpát-medencében*, Magyar Néprajzi Társaság – ELTE BTK – Néprajzi Intézet, Budapest, 2017, 149–167. p.

kenységet végeznek; tudásuk, amit a közös munkába hoznak, ugyanakkor eltérő jellegű; a kutatással nem hivatásszerűen foglalkozó résztvevők esetében az úgynevezett közösségi vagy helyi tudáshoz³ kapcsolódó tudástartalmak kerülnek előtérbe. Ezek nem a tudományos tudástermeléssel, hanem a vizsgálni kívánt lokalitással és jelenségekkel, társadalmi gyakorlatokkal kapcsolatosak, az évek során halmozódnak fel és sok esetben intergenerációsán öröklődnek.⁴ Artikulációjuk és kutatásban való hasznosíthatóságuk ellentmondásos lehet, de a velük való foglalkozás nagy felhatalmazó erőt eredményezhet.⁵ Az ilyen tudástartalmak és birtokosaik tudományos munkába való bevonása azt is jelenti, hogy új műfaji kísérleteknek is teret engednek ezek a részvételi kutatási tevékenységek.⁶ A nem hivatásszerűen tudománnyal foglalkozó résztvevők a megismerés folyamataira más módokon reflektálnak, tapasztalataikat más módokon foglalják össze, így a klasszikus tudományos publikációs műfajok megtartása mellett jellemzővé válhat az új publikációs műfajokról (hogy csak néhány példát említsünk: videónapló, podcast, plakát) és a hozzájuk kapcsolódó lehetőségekről való gondolkodás. Mindez természetesen az arról való gondolkodáshoz is elvezet, hogy hol vannak a tudományosság határai.

A részvételiség mint kutatási módszertan a szociolingvisztikában viszonylag új fejlemény,⁷ de a kulturális antropológiában már hosszabb ideje jelen van.⁸ A részvételiség a civil tudomány trendjeibe illeszkedik. A civil tudományossághoz kapcsolható projektek a civileket megkísérlik minél hatékonyabban bevonni a tudományos életbe, annak érdekében, hogy a tudományos tevékenységek kínálta előnyökből (például a kritikai gondolkodásmód stb.), a tudományos eredményekből minél többen profitáljanak.⁹ Ezeknek a kutatásoknak a kezdeményezői eleinte elsősorban a tudományos vizsgálathoz

³ CANAGARAJAH, Suresh: Reconstructing local knowledge, *Journal of Language, Identity & Education*, Vol. I, No. 4, 2002, 243–259. p.

⁴ LAJOS Veronika: Részvétel és együttműködés. Fogalmak, dilemmák és értelmezések, *Replika*, 100. szám, 2016, 23–40. p.

⁵ JUPP, Eleanor: Participation, Local Knowledge and Empowerment: Researching Public Space with Young People, *Environment and Planning*, Vol. 39, Issue 12, 2007, 2832–2844. p.

⁶ HELTAI János Imre: Szociolingvisztika és részvételiség, *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 2021/2. szám, 21–34. p.

⁷ A kérdés áttekintéséhez L.: BODÓ Csanád – BARABÁS Blanka – FAZAKAS Noémi – GÁSPÁR Judit – JANI-DEMETRIOU Bernadett – LAJOS Veronika – LAIHONEN, Petteri – SZABÓ Gergely: Participation in sociolinguistic research, *Language and Linguistics Compass*, Vol. 16, Issue 4, 2022, 34–50. p.

⁸ Vö. például REASON, Peter: Political, Epistemological, Ecological and Spiritual Dimensions of Participation, *Studies in Cultures, Organizations and Societies*, Vol. 4, Issue 2, 1998, 147–167. p.; LAMPHERE, Louise: The Convergence of Applied, Practicing, and Public Anthropology in the 21st Century, *Human Organization*, Vol. 63, Issue 4, 2004, 431–443. p.

⁹ SCHÄFER, Teresa – KIESLINGER, Barbara: Supporting emerging forms of citizen science: a plea for diversity, creativity and social innovation, *JCOM*, Vol. 15, Issue 2, 2016; szociolingvisztikai alkalmazásához például: RYMES, Betty: Watch your language!: Students as citizen sociolinguists, *The Phi Delta Kappan*, Vol. 101, Issue 5, 2020, 8–13. p.

szükséges adatok összegyűjtésében számítottak a hagyományos értelemben vett tudományos közösségen kívüli, civil résztvevőkre. Azokat a civil tudományos tevékenységeket, amelyek nem csak az adatok gyűjtésébe, de azok feldolgozásába, akár értelmezésébe is bevonják a nem tudós polgárok széles rétegeit, az „extrém” jelzővel illetik,¹⁰ hangsúlyozva, hogy ezek a civil bevonódásra már kifejezetten hangsúlyt fektető tevékenységek.

A részvételi szociolingvisztikai kutatás is számol a civil bevonódással, de kicsit más, több is annál: a vizsgálódás etnografikus jellegű, azaz a valóságnak a társadalmi szerveződés különféle szintjeire kiterjedő, aprólékos megfigyelésén, a gyakorlatok mellett az ideológiák elemzésén, a reflexión alapul.¹¹ Ez a fajta kutatás az adatokat úgy halmozza fel, hogy kiválasztott valóságdarabot vesz megfigyelés alá, annak kontextusait aprólékosan tanulmányozza, reflektál rájuk, gondolkodik róluk, értelmezi azokat, tehát tudást hoz róluk létre. A részvételiség pedig ez esetben azt jelenti, hogy ezeket a folyamatokat, a megfigyeléstől az értelmezésig, nem csak a hivatásos kutató végzi, hanem vele együttműködésben az a másik is, aki ebben a megfigyelt mikrovilágban még ott van. Ez a kutatás demokratizálásának kísérlete is: a kutatás mindenkié, a kutatás lehetősége mindenkié és a kutatás eredményei is mindenkit illetnek.

Moldvai magyarokkal magyarországi, magyarul beszélő hivatásos kutatóknak részvételi szociolingvisztikai kutatást végezni azt is jelenti, hogy kikerülhetetlenül előkerülnek azok a kérdések, amelyek a román és a magyar nyelv viszonyát, a csángós beszéd mivoltát, az ezekhez fűződő vélekedéseket érintik. A részvételi kutatás ezek vizsgálatára és az ezekkel kapcsolatos tapasztalatok, értelmezések összefoglalására új lehetőségeket kínál. Az a felismerés, hogy a kutatók nem alakíthatják a nyelvi valóságot az érintettek támogatása nélkül, sőt valós transzformációhoz csakis az érintettek által kezdeményezett gyakorlatok vezethetnek el, már az 1990-es években kidolgozott nyelvpolitikai modellekben, például a Fishman¹² által javasolt nyelvi revitalizációs elméletben is alapvető volt. A részvételi kutatás ezekhez képest abban más, hogy ennek során a kutatással hivatásszerűen foglalkozó résztvevők lemondanak arról, hogy a helyi valóságról megalkossanak egy olyan értelmezést,

¹⁰ CHIARAVALLOTTI, Rafael Morais – SKARLATIDOU, Artemis – HOYTE, Simon – BADIA, Marcos Moreu – HAKLAY, Muki – LEWIS, Jerome: Extreme citizen science: lessons learned from initiatives around the globe, *Conservation Science and Practice*, Vol. 4, Issue 2, 2021, 1–8. p.

¹¹ RAMPTON, Ben – MAYBIN, Janet – ROBERTS, Celia: Theory and method in linguistic ethnography, In: SNELL, Julia – SHAW, Sarah – COPLAND, Fiona (eds.), *Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations*, Palgrave Macmillan, 2015, 14–50. p.

¹² FISHMAN, Joshua (ed.): *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*, Multilingual Matters, Clevedon, 2001, 520 p.; Uő.: *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Multilingual Matters, Clevedon, 1991, 431. p.; moldvai alkalmazásához L.: HELTAI János Imre: *Nyelvcseré és a nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában*, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2014.

ami aztán – szerencsés esetben a vizsgált közösség tagjai által támogatott, sőt kezdeményezett – cselekvések (például nyelvpolitikai lépések) kiindulópontjává válik. Ez a lemondás azon a belátáson alapulhat, hogy az a világ, amit ő lát, szükségszerűen különbözik attól, amit azok látnak, akik annak a világnak (rajta kívül még és elsősorban) részei. A részvételiség tehát azzal kecsegtet, hogy egy közösen értelmezett valóság lehet bármilyen további gondolkodás vagy cselekvés kiindulópontja.

Jelen dolgozatban amellet érvelek, hogy ezt a fajta közös értelmezést kiválóan támogatja az a szociolingvisztikai koncepció, amit magyarul nyelvi részvételként¹³ nevezhetünk meg. (A részvétel itt mást jelent, mint a *részvételiség* és a *részvételi kutatás* – angolul *participation* és *participatory research* – a fenti bekezdésekben, és ennek pontos körüljárása érdekében egy fordításelméleti kitérőt is érdemes tenni. Az e bekezdésben bevezetett *nyelvi részvétel* terminus angol megfelelője a *linguistic citizenship*. Azonban az elsőre egyértelmű fordítási lehetőségnek tűnő *nyelvi állampolgárság* kifejezést azért kerülöm, mert némileg félrevezetőnek tartom. A koncepciónak sokkal inkább az értelmezéshez és a cselekvéshez, tehát a részvételhez van köze, mintsem az állapothoz, amit az állampolgárság szó legalábbis számomra implikál.) A nyelvi részvétel koncepciója arra ad lehetőséget, hogy a polgárok a számukra rendelkezésre álló nyelvi erőforrásokat újraértelmezve, transzformatív jellegű cselekvéssel, az önértelmezés, illetve jövőértelmezés lehetőségein keresztül¹⁴ hozzáférjenek azokhoz a javakhoz és lehetőségekhez, amelyek elvben mindenki számára elérhetők (például egy olyan európai államban, mint Románia). A nyelvi részvétel tehát a demokratikus hozzáférés lehetőségeit keresi: hogyan juthatnak a máshogy, például az adott nemzetállamban alapvetően jellemzőtől eltérő módon, akár csángósan is megszólaló beszélők ugyanazokhoz a javakhoz és lehetőségekhez, mint bármely más állampolgár. Ennek előfeltétele, hogy elérjék a kifejezés lehetőségét, azaz „hangot” kapjanak az így megszólaló emberek, és ez a hang meghallgattassék, azaz elismerést nyerjen a beszélésnek az a sokfé-

¹³ STROUD, Christopher – HEUGH, Kathleen: Linguistic Human Rights and Linguistic Citizenship, In: PATRICK, Donna – FREEDLAND, Jane (eds.): *Language Rights and Language Survival: A Sociolinguistic Exploration*, Manchester, St Jerome, 2004, 191–218. p.; STROUD, Christopher: A Postliberal Critique of Language Rights: Toward a Politics of Language for a Linguistics of Contact, In: PETROVIC, John E. (ed.): *International Perspectives on Bilingual Education: Policy, Practice, Information*, Age Publishing, Charlotte, 2009, 191–218. p.; WILLIAMS, Quentin – STROUD, Christopher: Linguistic Citizenship: Language and Politics in Postnational Modernities, In: MILANI, Tommaso M. (ed.): *Language and Citizenship: Broadening the Agenda*, Johns Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2015, 89–112. p.; WILLIAMS, Quentin – DEUMERT, Ana – MILANI, Tommaso (eds.): *Struggles for Multilingualism and Linguistic Citizenship*, Multilingual Matters, 2022,, 272. p.

¹⁴ STROUD, Christopher: Linguistic Citizenship as Utopia, *Multilingual Margins*, Vol. 2, No. 2, 2015, 20–37. p.

lesége, ami éppen rájuk jellemző.¹⁵ Ezeknek a beszédmódoknak, illetve annak megértése, hogy ezek hogyan jelölik ki helyünket a társadalomban, növeli a demokratikus részvétel lehetőségeinek azonosítását.¹⁶ Mivel ez a megértés a részvételi kutatásban megszülethet, ez a dolgozat amellett érvel, és arra mutat be egy példát, hogy a részvételi kutatás mint módszertan és a nyelvi részvétel mint a szociolingvisztika egyik elméleti koncepciója, kölcsönösen támogatják egymást.

A Familyskola-projekt

A Familyskola elnevezésű nyelvészeti etnográfiai projekt egy az ELTE Bölcsészettudományi Karához kapcsolódó, részvételiségre építő, moldvai polgárok, Moldvában dolgozó tanárok és más szakemberek, moldvai illetőségű és más hivatásos kutatók együttműködésén alapuló OTKA-kutatás¹⁷ egyik résztevékenysége. A kutatás tevékenységei több moldvai településhez is kapcsolódnak, a Familyskola projekt azonban egy konkrét Bákó-környéki településhez, Lészpedhez köthető. Ezen a településen a csángós beszédmódok intergenerációs folytonossága viszonylag későn, feltételezhetően a rendszerváltás környékén kezdett megbomlani,¹⁸ azaz ekkor kezdtek egyes családok gyermekeikhez célzottan románul szólni. A magyarórák változó szervezeti háttérrel és módon, de az ezredforduló óta részei a település mindennapjainak. Az állandóságot a Székelyföldön született, de évtizedek óta Lészpeden élő Márton Attila tanító jelenléte biztosítja. Az évek során a magyartanítás köré szélesebb körű társas gyakorlatok szerveződtek: azok a gyakorlatok, amelyeket összefoglaló néven hagyományörzéseként szokás megnevezni, hangsúlyosan egészítik ki a magyar nyelv oktatásával kapcsolatos tevékenységeket a faluban. Legalább ennyire fontos, hogy Lészpeden az óvodáskorú gyerekeket, és velük a fiatal szülőket is hosszú évek óta bevonják az oktatási tevékenységekbe.

Ez volt az egyik előfeltétele annak, hogy a Familyskola projekt létrejöjjön. A kutatócsoport hivatásszerűen kutatással foglalkozó tagjai és a településen a magyartanítási programban dolgozó munkatársak között régóta áll fenn együttműködés. A jelen projekt a kutatással hivatásszerűen foglalkozó részt-

¹⁵ STROUD, Christopher – GUISSIMO, Manuel: Linguistic Messianism, *Multilingual Margins*, Vol. 2, No. 2, 2015, 6–19. p.

¹⁶ RAMPTON, Ben – COOKE, Melanie – HOLMES, Sam: Linguistic citizenship and the questions of transformation and marginality, In: WILLIAMS–DEUMERT–MILANI (eds.): *i.m.*, 59–80. p.

¹⁷ LAJOS Veronika – GÁSPÁR Judit – SZABÓ Gergely: „Kihúztuk a lábunk alól a szőnyeget!” Egy COVID-19 járvány kezdetén indult részvételi kutatás tapasztalatai, *Tabula*, 2021, 1–24 p.; BODÓ Csanád – FAZAKAS Noémi: Giving voice to the Csángó figure: Participation roles and the production of belief in language revitalisation, *International Journal of the Sociology of Language*, Issue 281, 2023, 51–76. p.

¹⁸ HELTAI: Szociolingvisztika és részvételiség...

vevők, egyetemi hallgatók, a helyi magyartanítás koordinátora és a magyartanítással kapcsolatba kerülő szülők és más helyi polgárok együttműködésén alapul. Az együttműködés célja olyan lehetőségek azonosítása, amelyek egyrészt támogatják a magyartanítással kapcsolatos tevékenységeket, másrészt – nyelvvel kapcsolatos, nyelvi alapú tevékenységeken keresztül – erősítik a helyiek önazonosságát, és ezzel társadalmi-politikai részvételi lehetőségeiket, jövőértelmezésüket.

Több előkészítő alkalom után az első, néhány napos ismerkedő-alkotó rendezvénysorozatot 2021 nyarán Lészpeden rendezték meg a résztvevők. Ez a gyerekek számára leginkább egy napközis táborhoz hasonlított; délutánonként szülők és gyerekek egyaránt összegyűltek egy panzió közösségi tereiben (amelyek egyébként a helyiek életéhez kapcsolódó különféle rendezvények fontos helyszínei is). A gyerekeknek a projektben részt vevő egyetemisták (a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai karának hallgatói) különféle szabadidős tevékenységeket szerveztek, így a szülőknek, a tanároknak és a kutatóknak volt idejük és lehetőségük összeülni, egymással megismerkedni és kialakítani álláspontjukat arról, hogy miért is vannak jelen. A kutatás céljait – a részvételiség jegyében – a hivatásos résztvevők nem kívánták a helyi résztvevők nélkül meghatározni. Azzal érkeztek a helyszínre, hogy a beszélgetések nem utolsó sorban azt fogják szolgálni, hogy meghatározásra kerüljenek közös kutatási célok. Kirajzolódott, hogy a szülőknek van igényük a helyi ügyeket, a mindennapokkal kapcsolatos dilemmákat érintő beszélgetésekre és az idő közös eltöltésére. Végül a szülőknek ezt az attitűdjét, a tanárok-oktatók oktatási és a hivatásos kutatók részvételi kutatási tevékenységekkel kapcsolatos céljait a Familyskola projekt elképzelése mentén sikerült közös nevezőre hozni. Ekkor született meg az a terv is, hogy a projekt itt elemzendő következő, kiemelt eseménye egy immár új helyszínen, egy Hargita megyei turisztikai centrumban tartandó tábor lesz.

A tábor helyszínével kapcsolatban a résztvevők annyit határoztak meg, hogy olyan helyen tartják, ahol magyarul beszélnek – Erdélyben vagy Magyarországon, de a hely kiválasztását ezen túlmenően praktikus szempontok irányították (végül Ivón jött létre a találkozó). A 2022 júniusában megrendezett táborban nyolc Moldvában élő család, a faluban tanítással foglalkozó szakemberek, egyetemisták és kutatók vettek részt. A családok mindegyike részt vett az események előző évi tervezésében, így mindenki ismert szinte mindenkit, de egy-két külföldön dolgozó, erre az eseményre hazatérő édesapával bővült a résztvevők köre. A résztvevők között voltak, akik mindennapjaikban csán-gósan is rendszeresen beszélgettek, de voltak ortodox, magyarul csak nagyon keveset értő résztvevők is. A kutatásvezető terepmunkanaplójában az alábbiakat jegyezte fel ezzel kapcsolatban: „Míntha a lézpedi felnőttek felszabadultabban és többen beszélnek magyarul, amikor velünk vannak. A román használata továbbra is az alapkód egymás között, a gyerekekkel és a gyerekek

egymás közötti kommunikációjában” (részlet Bodó Csanád terepmunkanapló-bejegyzéséből).

A családok számára a kimozdulás öröme révén ez egy kis nyaralást is jelentett, de mind délelőtt, mind délután 2-2 órát közös munkával töltöttek a résztvevők. A munka kisebb csoportokban folyt és minden csoport más-sal foglalkozott. A tevékenységek közös nevezőjét a Familyskola koncepciója nyújtotta keretek jelentették. Mindenki olyan kérdésekkel foglalkozott, amelyek érintették saját pozícióját a település társas életében, az ott alakuló viszonyrendszerekben. A tábor tevékenységei az alábbi kulcsszavak köré rendeződtek: 1) magyartanítás, magyarul tanulás, magyar állampolgárság; 2) munka, migráció; 3) múlt, jelen és jövő a településen, örökség és lehetőségek; 4) család, gyermeknevelés, generációk. E sorok szerzője például délelőttönként egy olyan mini kurzussorozat egyik előadója volt, aminek során a tábor lakói közül néhányan – saját döntésük nyomán – a magyar állampolgársági vizsga megszerzésére kívántak készülni. Délutánonként pedig egy a migráció jellemzőit, hatásait feltáró munkacsoport tagja volt. A kutatással hivatás-szerűen foglalkozó résztvevők készítettek elő a foglalkozásokat, és a tábor eseményeiről részben kollaboratív módon, részben egyénileg terepmunkanaplókat is készítettek. Az alábbiakban az ilyen módon felhalmozott adatokból válogatott példákon keresztül azt mutatom be, milyen szerepet játszott a nyelv, azon belül is a magyar nyelv, illetve a csángós beszéd ezekben a kutatási tevékenységekben.

Elemzés: a nyelvi részvétel momentumai

Az alábbiakban három olyan momentumot választok ki, amelyek mentén megragadhatóvá és értelmezhetővé váltak a résztvevők hozott és helyben a közös tevékenységek folyamán formálódó nyelvi ideológiái. Olyan momentumok ezek, amelyek kijelölték a résztvevők pozícióit, és a nyelvi részvétel aktusaiként azonosíthatók. Az első ilyen momentum azokhoz a kis táblákhoz kapcsolódik, amelyek a Moldvából két kisbusszal érkező résztvevők járműveinek szélvédője mögött kaptak helyet

A táblán a projekt neve egy logóba foglalva látható, kiegészítve a tábor helyszínének és időpontjának megjelölésével. A projekt előző évben közös ötletelés nyomán kialakított neve olyan nyelvi erőforrásokból áll, amelyek mind románul, mind magyarul beszélő emberek számára könnyen, és leginkább nemzetközi szavakként értelmezhetők. Bár a dátum a magyar helyesírást követi és a hónap neve is magyar formájában került a táblára, a Familyskola összetétel első tagja, illetve a közepén álló 'Y' relativizáló erejű, és a logó egészét némileg eltávolítja a magyar egynyelvűségtől. Ugyanakkor erős szimbolikus olvasatot is ad: az Y szárai akár kinyújtott kézként értelmezhetők. Ezt erősíti

a középén látható stilizált rajz is, ami az Y jelet gyerekeket tartó-ölelő felnőttként értelmezi újra. Ez a logó és ez az összetett jelentéstartalom jól jellemzi a tábor egészét: helyet kap benne többféle szándék és értelmezés, kapcsolódik több nyelvhez, középpontjában azonban nem a tanulható vagy tanulandó nyelv, hanem a családok, a szülők és a gyerekek vannak. A jel teljes jelentéstartalmát azonban csak a kontextusban nyeri el. A szélvédő mögé illesztett táblácskán mindennek státuszjelölő funkciója is van: a menetrendszerű buszközlekedésben jellemző, vagy különjáratokon megtalálható információs táblácskára asszociálhat a szemlélődő. A szélvédő mögötti táblácska a Fami-liskola intézményesült voltát sugallja. Az, hogy az egyébként a kutatással hivatásszerűen foglalkozó két tag által tervezett logókat a moldvai résztvevők ebben a kontextusban alkalmazták, arról is tanúskodik, hogy a résztvevők a tábor meghatározó ideológiák és célok tekintetében egyetértésben voltak.

A táblácska jeleiben és azok értelmezésében összesűrűsödő ideológiák a tábor egészét jellemezték. Az egyik, több napon átívelő tevékenység célja az volt, hogy – a helyi résztvevők egyik ötletére építve – létrejöjjön egy társasjáték, amely a lészpedi találkozásokról és a találkozásokon alapuló köszönési módokról szól. Ennek a tevékenységsorozatnak az egyik lépése volt, hogy a résztvevők egy stilizált térképet rajzoltak, amin a fontos találkozási helyeket jelölték meg.

A térképen a rajzokat kiegészítve négy felirat is szerepel. Ezek közül kettő magyar nyelvi erőforrásokkal operál. A *keresztelő* szó egy panzió (előző évi tevékenységeink színhelye) nevével együtt szerepel, és jelzi, hogy ebben az egyébként nem helyben született, magyar etnicitású ember által tulajdonolt és üzemeltett panzióban, ami a magyarság számos külső attribútumát (nép-

viseletbe öltözött babák stb.) felvonultatja, például milyen ünnepeket szokott megülni a helyi közösség. Ez a szó inkább kapcsolható a Kárpát-medencei magyar beszédhez, mintsem a helyihez. A kép jobb alsó sarkába azonban kifejezetten egy a helyi beszédmódokat idéző, „csángósan” megfogalmazott mondat került, ami egyébként az ábra legkomplexebb nyelvi jele, és egy temetőbejárat feliratát stilizálja: *Hogy vagytok tiük, voltunk miünk es, hogy vagyunk miünk, lesztek tiük es.* Az ábra és a felirat elemzésekor releváns szempontként merül fel, hogy ezek az erőforrások épp a temetőhöz, a múlthoz, a régi öregekhez kapcsolódnak. Ugyanakkor az is szembeűnő, hogy az ábrán a románhoz, a Kárpát-medencében beszélt magyarhoz és a helyi, rendszerint csángós beszédnek nevezett¹⁹ megszólalási módokhoz hozzárendelhető erőforrások egyaránt helyet kaptak. A helyi terek és a hozzájuk kapcsolódó beszédmódok értelmezését nyilvánvalóan befolyásolja az, hogy mindez egy Hargita megyei helyszínen, magyarországi és erdélyi kutatók, illetve a helyben a magyar nyelv oktatásához kapcsolódó személyek részvételével zajló esemény részeként történik. Ugyanakkor a beszédmódok heterogenitása ebben az esetben nem egy, a projekt értelmezésére létrehozott logón, hanem egy, a projekt során kifejezetten a helyi résztvevők értelmezéseit felvonultató feladatban jelenik meg.

Hasonló irányba mutató tapasztalatokat szerezhettem a másodmagammal vezetett délelőttönkénti magyar nyelvórákon is. Ezekben az alkalmakon azok vettek részt, akik kevésbé érezték magukat a magyarhoz kapcsolódó, akár csángós beszédmódokban kompetensnek. A helyiek közül néhányan azzal a gondolattal (is) érkeztek a foglalkozásra, hogy a közeljövőben szeretnék meg-

¹⁹ Vö.: HELTAI János Imre: Csángós beszéd és tiszta magyar, *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1. szám, 2016, 21–36. p.

szerezni a magyar állampolgárságot. Egy kivétellel (Cristian, aki bákói ortodox családban, román egynyelvűségben nőtt fel, majd a faluba nősült mind-egyikük a faluban született és római katolikusként nőtt fel. Az alábbi részlet az erről készített terepmunkanaplómból származik (a helyi résztvevők neveit megváltoztattam):

Délelőtt [...] magyaróráztunk. Jelen voltak a helyiek közül összesen öten. Közülük Cristian nem rendelkezik semmiféle csángós kompetenciával, vele pár szó megtanulása is küzdelmes volt. A többieknél azért nagyon ott libeg a háttérben a magyar nyelv, a kiejtés mindenkinek megvan, toldalékolnak rögtön mindent, képesek variálni, ha valamit E/1-ben mondtam, át tudták tenni más számba-személybe stb. Szóval nagyon nem a nulláról indultak. Talán legkevésbé Celestin tudott magyarul a [faluban felnőtt] résztvevők közül, Ana a legjobban. Sok más előjön, állatnevek, növénynevek, bikkfa, ilyenek, néha egész váratlan dolgok is.

Előbb ilyen van-e testvéred, gyermeked, hol ülsz, hol dolgozol stb. alapvető kérdéseket vettünk elő. Az előttünk lévő papírokra felírtam magyar helyesírással kulcsszavakat, azok azért segítettek nekik, de alapvetően hallás után ment. Illetve időnként egy-egy szót ők is felírtak vagy melléírták román betűkkel. Szépen végig tudtak mondani mindent, gyorsan meg is tanulták, képesek voltak variálni is, nem tankönyvízüen beszéltek, hanem élőbeszédyszerű válaszokat tudtak adni. Persze Cristian nem, de ő is megőrizte jókedvét, és jól kezelte a helyzetet, motivált is volt. A többiek is nagy kedvvel voltak jelen.

A második órán, szünet után, még előbb gyakoroltuk ezeket a kérdés-válaszokat, azután pedig felírtam lapocskákra néhány kulcsszót a „bevásárlás”, „orvosnál” és „határon” szituációkhoz, és kellett írniuk egy-egy kis mini dialógust a köszönésen kívül három mondatpárral. Cristiant Zsuzsával [egyetemi résztvevő] raktuk össze, ő segített neki, a többiek maguk tervezték meg a dialógusukat, közben, ha elakadtak, kérdeztek. Le nem írták, de az én kulcsszavaim mellé egy-egy kifejezést, szót odaírtak román helyesírással. Szókincsük nemigen volt hozzá – ilyenek, hogy tejcsoki, étcsoki, hiányoztak, de a kifejezések, köszönésformák, gesztusszerű megnyilvánulások itt is megvoltak.²⁰

Ezek a harmincas éveikben, negyvenes éveik elején járó fiatal felnőttek olyan helyi katolikus családokban nőttek el, amelyekben gyerekkorukban már megszakadt a magyarhoz köthető beszédmódok átadásának intergenerációs folytonossága. A táborban jelen lévők nem mindegyikére igaz ez, voltak

²⁰ (2022. június, Heltai János Imre terepmunkanaplója, részlet).

olyanok is – inkább negyvenesek –, akikről az feltételezhető, hogy gyerekkoruk számos nyelvhasználati színterén jelen voltak a csángós beszédmódok, ők mindennapjaikban ma is beszélnek csángósan, akár egymással is.

Ahogy ezek a mindennapjaikban csángósan nem vagy alig beszélő résztvevők a tábor kontextusában egy „magyarórán” vettek részt, szépen lassan kiderült – erről tanúskodnak a fenti sorok –, hogy a magyarhoz kapcsolható kompetenciáik igen szerteágazóak, akkor is, ha ők maguk erről előzetesen nem is így vélekedtek. Számukra is érdemi tapasztalat volt az, hogy úgymond nem a nulláról indul a tanulás, és a nyelvi kompetencia az aktív szókincshez köthető ismereteken kívül mennyi mindent jelenthet. Ezzel ők is szembesültek és talán erre (is) visszavezethető lelkes részvételük.

A tábor elemzésre kiválasztott három momentumának – a logónak a busz ablakában, a plakátnak és a magyar nyelvlecke tanulságainak – közös vonása, hogy a nyelvi gyakorlatok sokféleségén keresztül reflexióra adnak lehetőséget a moldvai résztvevők számára. Mindegyik ahhoz a nyelvi értelemben komplex térhez kapcsolódik, amiben a beszélők mindennapjaikat élik, és amelyhez valamilyen (új) viszonyulás kialakításában segíti őket a táborban való részvétel. Ebben a kutatással életvitelszerűen foglalkozó résztvevőktől segítséget kapnak, például a reflexivitás növeléséhez vezető módszerek, tevékenységek elsajátításában, de a munkát mindenki együtt végzi el, és az esetleges transzformációkhoz ez a közös munka juttatja el a résztvevőket.

Összegzés

A nyelvi részvétel koncepciója nem mond semmit a nyelvről. Nem is a nyelvekkel, mint az embertől függetlenül is létező „kódokkal” foglalkozik. Nem fogalmaz meg cselekvési terveket e kódok (nyelvek) támogatására, revitalizációjára. A koncepció segítségével ehelyett azokra a gyakorlatokra irányíthatjuk a figyelmünket, amelyeket a beszélők a valóságban folytatnak, illetve azokkal az ideológiákkal foglalkozhatunk, amelyek ezeket a gyakorlatokat körbeveszik és meghatározzák. Az itt röviden összefoglalt projektben, annak olyan eseményein, mint a bemutatott tábor, a beszélőknek arra nyílik lehetősége, hogy újrendezzék és -értelmezzék saját nyelvi erőforrásaikat. Például áttekintsék, hogy a közösség, amiben élnek, milyen módokon kapcsolódik egy-egy beszédmódhoz, vagy szembesüljenek egy-egy magyar nyelvórán keresztül azzal, hogy a – különféle, akár ideológiai, akár gyakorlati okokból, akár ezek kombinációjából eredően – kívánt állampolgárság megszerzéséhez és az ahhoz szükséges nyelvi teszt elvégzéséhez meglepően sok erőforrással rendelkeznek. Ez elvezetheti a résztvevőket egyfajta új jövőértelmezéshez, aminek a politikai cselekvőképesség szempontjából jelentősége is van, és ami sem nem olyan, mint a magyar nyelvi dominanciához vagy akár a magyar

egynyelvűséghez kapcsolódó – a résztvevők számára lassan már történelmi – múlt, sem nem feltétlenül olyan, amiben csak a románhoz kapcsolódó nyelvi gyakorlatoknak van helye. Stroud szerint ez a fajta reflexív ön- és jövőértelmezés a nyelvi részvétel lényege.²¹

Minderre pedig lehetőséget kínálnak azok a módszertanok, amelyek, átírva a kutató-kutatott viszonyt, a közös valóság együttes értelmezésére sarkallják mindazokat, akik egy ezekre a tevékenységekre építő kutatási projekt részesei. Ezeknek a módszertanoknak is van, ha tetszik, a politikai cselekvőképességgel kapcsolatos jelentősége: arra hívják fel a figyelmet, hogy a tudást egymásnak adhatjuk át, hogy mindenféle tudás értékes lehet, és hogy a tudásformák és -tartalmak sokfélék és változók. Mindez korántsem csak az itt helyinek nevezett résztvevők számára jár az önértelmezés, a reflexivitás lehetőségeivel. Az egyetemi, a kutatással hivatásosan foglalkozó résztvevők is új számukra ismeretlen utakon járnak, tapasztalatokat gyűjtenek például arról, hogy az a tudás, amit magukénak hisznek, mennyiben valóságos (mennyiben érinti és alakítja a valóságot), azaz mennyiben adható át másoknak, egy-egy ilyen részvételi projekt érintettjeinek, illetve érdeklődők azon szélesebb körének, akikhez e tevékenységek híre eljut.

²¹ STROUD: *Linguistic Citizenship...*, 26. p.